

"En büyük bir küll, en küçük bir cüz'î gibi olması ve en çok ve en az farkı bulunmaması; hem bu hayretli hikmetini ve bu azametli tılsımını ve tavr-ı aklın haricindeki bu muammasını..." Devamıyla açar mısınız?

"Evet, gayet çokluk ile gayet çabukluk, hem gayet san'atkârâne ve mâhirane ve dikkat ve intizam ile gayet kolay ve rahatça, hem gayet mebzuliyet ve karışıklık içinde gayet kıymetli ve farikalı olarak, bulaşmadan ve bulaştırmadan ve bulandırmadan yapmak, ancak ve ancak bir tek vâhid Zâtın öyle bir kudretiyle olabilir ki, o kudrete hiçbir şey ağır gelmez. Ve o kudrete nisbeten, yıldızlar zerrelere kadar ve en büyük, en küçük kadar ve efradı hadsiz bir nevi, bir tek fert kadar ve azametli ve muhit bir küll, has ve az bir cüz kadar ve koca zeminin ihyası ve diriltmesi, bir ağaç kadar ve dağ gibi bir ağacın inşası, tırnak gibi bir çekirdek kadar kolay ve rahatça ve suhuletli olmak gerektir, tâ ki, gözümüzün önünde yapılan bu işleri yapabilsin."

"İşte, bu mertebe-i tevhidin ve bu üçüncü hakikatın ve kelime-i tevhidin bu ehemmiyetli sırrını, yani en büyük bir küll, en küçük bir cüz'î gibi olması ve en çok ve en az farkı bulunmaması, hem bu hayretli hikmetini ve bu azametli tılsımını ve tavr-ı aklın haricindeki bu muammasını ve İslâmiyetin en mühim esasını ve imanın en derin bir medarını ve tevhidin en büyük bir temelini beyan ve hall ve keşf ve ispat etmekle Kur'ân'ın tılsımı açılır. Ve hilkat-ı kâinatın en gizli ve bilinmez ve felsefeyi idrâkinden âciz bırakan muamması bilinir."(1)

İnsanlar canibinden bakıldığında çok ve geniş olan bir şeyin idare ve terbiyesi zor ve meşakkatli olur. Bu da insanın acizliğini ortaya koyar. Bir şey genişleyip çoğaldıkça o şeyin tedbir ve idaresi müşkül hale gelir. Üstad Hazretleri bu manayı **müşevveşiyet** şeklinde tabir ediyor. Yani çok ve geniş olan bir şey insan açısından karmaşık ve müşküldür.

Ama Allah'ın kainat sahnesinde icra ettiği sanat ve icatlarda böyle bir durum söz konusu değildir. Yani geniş ve çokluk içinde bir ahenk ve nizam bir estetik ve güzellik hükmediyor. Bir şeyin çok ve geniş olması Allah'ı aciz bırakıp işleri karmaşık ve düzensiz hale sokmuyor. Allah kainatta zıtları cem ederek iş görüyor ki, bu da ancak sonsuz bir irade ve kudret ile mümkündür. İnsan için iki zıddı bir araya

getirmek muhaldir, ama Allah için mümkündür.

Bir ustadan, çok sanatlı ve güzel bir eser istersek, bu uzun zaman ve itina ister. Bir iki ayda yapılacak işi, bir iki saatte istersek, o iş o eser sanatlı ve güzel olamaz. Bu durum, insanların acziyetinden ileri geliyor. İnsanlar aciz olduğu için iki zıt şeyi aynı anda yapamıyor. Hem hızlı hem de sanatlı iş yapmak ancak Allah'a mahsustur. Kainatta her şey çok hızlı ve ani yaratılmasına karşın, aynı zamanda gayet ölçülü ve zarif yapılıyor. Bu da Allah'ın sanatları üstünde bir tevhit mührü oluyor.

Kolay ve özensiz yapılan bir eser basit ve sanatsız olur. Zor ve itina ile yapılan eser ise gayet sanatlı ve harika olur prensibi insanlar arasında esaslı bir kaidedir. Halbuki kainatta kolayca icat edilen bitki ve hayvanlara bakıldığında hepsinin mükemmel ve sanatlı olması, onu icat eden Zatin ne kadar harika ve mükemmel bir kudrete sahip olduğu anlaşılır ve insanlarca bunların hepsi birer mucize eseridir. Acaiptir ki, her taraf böyle mucizeler ile donatıldığı halde, insanların ekserisi bunu görüp okuyamıyor.

Birçok madde ne kadar iç içe ve girift bir şekilde ise, karışıklık ve bulaşıklık da o nispette şiddetli olur. Bunları ayırıştırmak ve seçmek çok zor olur. Yeryüzü bir tarla, dört yüz bin tür olan bitki tohumları bu tarlaya atılan tohumlardır. Öyle ki, bir türde milyonlar fertler bulunur. Mesela buğday türünün adedini ne insanlık sayabilir ne de bilgisayarlar sayabilir. Bütün bu trilyonlarca tür ve adetleri bir tarla olan zemin yüzünde birbirine karıştırmadan, birbirine engel teşkil ettirmeden, mükemmel bir seçim ve ayırıştırma ile muhafaza eden Zati görmemek, bilmemek cehaletin en büyüğü olsa gerek.

Keza Allah **karışıklık** ile **temyiz** gibi iki zıddı cem ederek eserindeki mucizeyi gösteriyor. İhtilat içinde imtiyaz ancak sonsuz kudretin işi olabilir.

Mebzul, yani çok ve kesretli olan bir şey, kıymetçe düşük ve bayağı olur. **Az ve nadir** olan ise, kıymetli olur. Çok ve bol olan bir şeyin önemsiz ve kıymetsiz olması insanların değişmez bir kuralıdır. Lakin Allah'ın sanatları için bu kural pek esassızdır. Zira Allah'ın çok ve bol yarattığı sanatların hepsi gayet önemli ve değerlidir.

Üstad Hazretleri dutları misal olarak veriyor. Hangi dut tanesi acaba sanat ve kıymet bakımından diğerinden aşağı ya da bayağıdır?.. Her bir dut tanesi kıymet ve değer bakımından bütün dutlara müsavidir. Allah bir dut tanesinin yaratılmasında da güneşi, bulutları, toprağı, suları ve sair mahlukatı istihdam ediyor, bütün dutların yaratılmasında aynı elementleri ve malzemeleri sarf ediyor. Demek kıymet ve önem noktasında eserler arasında bir fark yoktur. Bu da ancak sonsuz zenginlik ve kudretle mümkündür.

Madem bir dut tanesi ile bütün dutların maliyeti ve kıymeti aynıdır. Öyle ise bir duta insanlığın servetinin yetmemesi gerekiyor. Zira bir dut tanesinin oluşumunda bütün kainat bir fabrika gibi işledi ve istihdam olundu. İşte bütün nimetlerin ucuz ve

masrafsız olmasının yegane sebebi Allah'ın kudret ve zenginliğidir. Yani Allah lütuf ve ikramı ile bize o kıymetli ve önemli şeyleri ucuz ve masrafsız olarak ikram ediyor, karşılığında yalnız şükür ve iman istiyor.

Özetle, zıtların bir arada olması işleri zorlaştırır, hatta imkansız hale getirir. Bu durum insanların işlerinde böyledir. Lakin Allah açısından zıtları cem edip ondan harika sanat ve eserler çıkarmak çok basit ve kolay olduğu için, icraatlarını bu şekilde sergiliyor, ta ki, herkes bu mucizeleri görüp okusun ve sebeplere ve tabiata havale etmesinler. Buna rağmen çok insanlar bu harika ve açık mucizeleri görüp okuyamıyorlar ve inkara sapıyorlar. İnsanlar açısından mümkün olmayan zıtların cem edilmesi meselesi, aynı derecede insanlar gibi mahluk olan sebepler ve tabiat açısından da imkansızdır.

Bütün bu İlahi icraatlar salt insan aklının okumakta zorlandığı harika ve mükemmel birer sanattırlar ve kuvvetli bir şekilde Allah'a işaret ediyorlar. İnsan aklını vahye teslim ederse, kainattaki bütün bu ince ve azametli meseleler insana kolay ve okunaklı hale gelir. Haşirde de aynı mana hükmediyor. Zorluk vahye teslim olmayan akıl içindir. Yoksa vahye ram olan akıl en zor ve meşakkatli meseleleri kolayca idrak edip teslim olur. Kur'an bu hususta bize tam bir rehber tam bir anahtardır.

(1) bk. [Şualar, Yedinci Şua, Dördüncü Hakikat](#).